

Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları. ISBN: 9789759957810.

Hüseyin YILDIZ*

Eski Türkçe ve Türk lehçeleri alanında pek çok müstakil ve ortak çalışmaya imza atan Prof. Dr. Ahmet Bican Erçilasun'un başlıca eserleri arasında *Arpaçay Köylerinden Derlemeler* (1976, Selahattin Olcay ve Ensar Aslan ile birlikte), *Bugünkü Türk Alfabeleri* (1977), *Kars İli Ağzları – Ses Bilgisi* (1983), *Kutadgu Bilig Grameri – Fiil* (1984), *Uygur Halk Masalları* (1989, Şekür Turan ile birlikte), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (2004), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri –I Fiil (Basit Çekim)* (2006, editör ve yazar), *Türk Lehçeleri Grameri* (2007, editör ve yazar) ve *Dîvânu Lugâti't-Türk – Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (2014, Ziyad Akkoyunlu ile birlikte) sayılabilir. Hâlen Yeniçağ Gazetesi'nde haftalık köşe yazıları kaleme almakla beraber şiir, gezi yazısı, deneme, hikaye ve romanları da bulunan Erçilasun'un son akademik kitap çalışması 2016 yılında İstanbul'da Dergâh Yayınları tarafından yayımlanan 'Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları' adlı eser 19 x 25 cm ebatında 757 sayfadan oluşmaktadır.

Ercilasun, 'Söz Başı' kısmında eserin adında neden **Türk Kağanlığı** ve **bengü taş** terimlerini tercih ettiğini şöyle açıklamaktadır:

"Çünkü onlar kendilerine 'Türk' ve yöneticilerine de 'kağan' diyorlardı. Üç bengü taşta tam 76 kez Türk sözü geçer: Türk bodun, Türk kağan, Türk begler... Köktürk ise sadece bir defa. Bu demektir ki taşları diktirenlerin kendilerine verdikleri isim Türk idi... Yöneticilerinin unvanı da kağan olduğuna göre bu siyasi teşekkülün en iyi ifade edecek terim Türk Kağanlığıdır... Bengü taş teriminde de Köktürklerin kendi kullandıklarını esas aldım. Bilge Kağan, kardeşi için diktirdiği anıtta bengü taş diyordu. Yani 'ebedî, ölümsüz taş'. Kendi verdikleri isim varken başka isim aramaya aslında gerek yoktur. Bu sebeple ben de kitabın adında bu kelimeleri kullandım. Ancak inceleme boyunca bengü taş yanında anıt terimini de kullandım. Çünkü bengü taş, kelime kelime 'ebedî taş' demektir ama terim olarak tam da 'anıt' kavramı içine girmektedir. Köl Tigin anılsın diye dikilmiş ve ebedî olarak kalacağı düşünülen taş. Bu anlamın 'kitabe' kavramını aşığı ve ancak 'anıt / abide' terimleriyle karşılanabileceği bence açıktır." (s. 9).

'Türk ve Türk Kağanlığı' adlı birinci ana bölümde Köktürk tarihini bir bütün olarak vermeye, Doğu ve Batı kaynaklarını mümkün olduğu kadar paralel yürütmeye çalışan Erçilasun, bütünlüğün bozulmaması için Batı Kağanlığının devamı olan Türgişleri de tarih bölümüne dahil etmektedir. Bu bölümün en önemli özelliği Köktürk bengü taşlarının da bir tarih kaynağı olarak kullanılmasıdır. Hemen her sayfada Köktürk bengü taşlarından tanıklar getiren Erçilasun, böylece Köktürk tarihini yeniden ele almış olmaktadır.

'Efsane' (s. 23-30) bölümünde *Cou-şu*, *Sui-şu*, *Tang-şu* gibi Çin kaynaklarından 'ilk atalar' ve 'kurttan türeme' efsanelerine ait rivayetleri aktaran Erçilasun, bu rivayetdeki motiflerle 1126'da telif edilen *Mucmelu't-Tevârih*'teki motifleri karşılaştırmakta; zaman zaman *Dîvânu Lugâti't-Türk*, *Şecere-i Terâkime*, *Çingiznâme* gibi kaynaklara da atıfta bulunarak Türklerin kökeni hakkındaki rivayetlere değinmektedir.

* Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu / TÜRKİYE. E-posta: turkbilimci@gmail.com

‘Tarih’ bölümü yazılırken temel kaynak bengu taşlar olmak üzere bir kısmı Çince kaynakların çevirilerini de içeren Edouard Chavannes, Liu Mau-tsai, Ahmet Taşağıl, İsenbike Togan, Chang Jên-t’ang, Bahaeddin Ögel, René Giraud, René Grousset, İbrahim Kafesoğlu, Peter Golden, L. N. Gumilöv, Hüseyin Salman, Zühal Kültüral, Latif Beyreli’nin çalışmalarından yararlanılan Ercilasun, bölümü dört başlıkta kaleme almıştır: 1. *500’lerin Dünyası*, 2. *Köktürklerin Birinci Dönemi*, 3. *Tutsaklık Dönemi*, 4. *Köktürklerin İkinci Dönemi*.

‘Tarih’ bölümünün ilk başlığı olan ‘500’lerin Dünyası’ (s. 31-36) kısmında milattan sonra IV.-VI. yüzyıllar arasında dünyanın siyasi vaziyeti çizilmekte ve Köktürklerin İstemi Han öldüğünde dünyanın bütün önemli güçleriyle temasta olduğuna değinilmektedir. Ercilasun’un çizdiği resme göre Köktürklerin tarih sahnesine çıktığı yıllarda doğuda Kore yarımadasının kuzeyinde **Goguryo**, güneyinde **Bekçe** ve **Şilla** devletleri; güneyde **Doğu Wey** ve **Batı Wey** adlı iki Çin devleti; Gansu koridorunun ortalarında, Kuku-nor’un güneybatısındaki topraklarda **Tu-yü-hun**’lar, Tü-yu-hun’ların güneybatısında **Zhang Zhung** devleti; Tü-yu-hun’ların kuzeybatısından itibaren, Hazar’ın güney sahillerinden Afganistan ve Kuzey Hindistan’a kadar **Ak Hun (Eftalit)** devleti; Ak Hunların batısında **Sasani** imparatorluğu; İran’ın batısında **Doğu Roma (Bizans)** imparatorluğu; Kafkasların ve Hazar’ın kuzeyinde **Ogur (Bulgar)** Türkleri; Moğolistan’ın kuzeyi ile Baykal gölü arasında **Kırgızlar**; Kırgızların kuzeyinde **Kurikanlar**; Baykal gölünün doğu ve güney doğusunda **Otuz Tatarlar**; Doğuda Gobi çölünün bittiği yerle Sung dağı arasında Moğol asıllı **Kıtay** ve **Tatabılar** bulunmaktaydı.

‘Köktürklerin Birinci Dönemi’ (s. 36-213) kısmında Köktürklerin bağımsızlığını kazanıp Bumın’ın İl Kağan olmasından başlayarak, **Mukan/Muhan (Bukan)** Kağan, **İstemi/İstemi (Sır Temir)**, **Tapar (Tatpar)** Kağan, **İşbara** Kağan, **Baga** Kağan, **Tulan** Kağan, **Jan-Kan (Tu-li Kağan / Kimin Kağan)**, **Tardu** Kağan, **Çulo** Kağan, **Şibi** Kağan, **İl** Kağan, **Şe-Kui** Kağan, **Toņa (Tung)** Yabgu Kağan ve **Ho-lu İşbara** Kağan dönemleri ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Ayrıca Tapar Kağan’ın budist olması, Çinli casus Çang Sun-Şeng, Sui İmparatoru Wen’in fermanı, kağanlığın bölünmesi ve İşbara’nın Çin hakimiyeti kabul etmesi, Tu-li Kağan’ın Çinli prenses An-i ile evlenmesi, Tulan Kağan’ın Tardu ile müttefik olması, Jan-Kan’ın Kimin Kağan unvanını alması, Tulan Kağan’ın ölümü, Batı Türklerinin Sasanilerle savaşması, Tardu Kağan’ın Bizans imparatoruna yazdığı mektup, Tölislerin ayaklanması ve Tardu’nun Tu-Yü Hunlara sığınması, Türklerin Çin içlerine akınları, Wey Irmağı Anlaşması, Köktürklerin zayıflaması, çöküşü ve yıkılışı, ardından da Türklerin yerleştirilmesi gibi konular titizlikle araştırılmış; Köktürk adetleri, Köktürk rütbe, makam ve unvanları, yıkılışın ardından Köktürk şehzadelerine unvanlar verilmesi gibi sosyo-kültürel konular da ihmal edilmemiş, ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

‘Tutsaklık Dönemi’ (s. 213-240) kısmında öncelikle tutsaklık başladığındaki durum aktarılmış, ardından **Kür Şad** (Cie-Şe-Şuay) ihtilali anlatılmış, o dönemdeki Batı Türkleri ve Gobi çölünün kuzeyinde bulunan **Sie-Yen-To**’lar ve **Uygurlar** hakkında bilgiler verilmiş; bir Köktürk şehzadesi olan **Aşina Şe-Ör**’ün Çin hizmetine girmesi ve **Çebiş (Çe-Bi)** Kağan’ın bağımsızlık girişimi ve başarısız olması da uzun uzun işlenmiştir.

‘Köktürklerin İkinci Dönemi’ (s.240-328) kısmı bağımsızlık mücadeleleriyle başlar. **Aşina Kutlug** hareketinin başarılı olmasıyla kurulan Köktürklerin ikinci devletinin ilk kağanı **Kutlug** olur. Bu dönemde hükümdar olan **Kapgan** Kağan, **Küçük** Kağan, **Bilge** Kağan, **İ-Jan** Kağan, **Teñri** Kağan, **Ozmuş** Kağan dönemlerini de ayrı ayrı ele alan Ercilasun, Tunyukuk’a da kapsamlı bir yer vermiştir. Bağımsızlıktan sonra akınların devam etmesi ve Toğla Savaşı sonunda Ötüken’e yerleşme; Çin ile *Ming-Şa*, Kırgızlarla *Soņa*, Türgişlerle *Bulçu* savaşları; Demirkapı seferi; Beşbalık kuşatması; Oğuz, Dokuz Tatar, Tatabı, Karluk ve Basmlı seferleri de Köktürklerin bu dönemde yaptığı önemli

mücadeleler olması bakımından hassasiyetle ele alınmıştır. Bu kısımda dikkat çeken bölüm başlıklarından biri *Tejri Yir Bulgakı* yani ‘kaos’ terimidir. Ercilasun, zaman Köktürkçe ifadeleri (*yanında anlamını da vererek*) başlık olarak kullanmış; *Köl Tigin Kergek Boltı* ve *Bilge Kağan Uça Bardı* gibi ifadeleri başlığa taşıyarak belki de öğretici olmak ve terimlere dikkat çekmek istemiştir. Kağanların arka arkaya öldürülmesiyle Köktürk Hanedanlığı son bulur.

Eserin ilk ana bölümünün üçüncü bölümü ‘Türgişler’ (s. 328-337) başlığını taşımaktadır. Batı Köktürkleri yıkılınca Baga Tarkan’ın **Ucele** unvanını alarak On Ok’ların kağanı olmasını müteakiben 690 yılında kurulan Türgiş devleti, 716-737 yılları arasında 21 yıl boyunca **Sulu Kağan**’ın idaresindedir. Burada Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Sulu Kağan’ın ölümüyle Türk tarihi için önemli iki gelişme yaşandığına dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Arapların, onun ölümünden sonra, bir taraftan o zamana kadar Mâverâünnehir’i geçemeyen Arapların ve diğer taraftan Çinlilerin ilerlemesiyle 751 yılında Talas Savaşı vuku bulur. İkinci olarak Uygurların Karlukları Türgiş topraklarına sürmesi Türgişlerin de Seyhun boylarında **Oğuz Yabgu Devletine** vücut vermelerine ve İstemi Kağan’dan beri Isık Köl ve Talas bölgesinde yaşayan On Okların Seyhun-Aral bölgesine yerleşmelerine sebep olur. Böylece **24 Oğuz boyu** da oluşur.

Eserin ikinci ana bölümü ‘Türk Bengü Taşları’ adını taşımakta ve yedi bölümden oluşmaktadır. İlki hariç, diğer bölümlerin tamamında alt başlıklar da bulunmaktadır.

‘Bengü Taşlar Hakkında Genel Bilgi’ (s. 339-343) bölümünde bengü taşların konumu, adları, Türk dili için önemi, *bengü taş* terimi, fiziki özellikleri, satır sayıları, çevresindeki heykel, balbal ve diğer yapılar hakkında bilgiler verilmektedir.

‘Bengü Taşların Bulunuşu’ (s. 345-351) bölümü üç kısımda incelenmiştir. Öncelikle bengü taşlardan önce bulunan Köktürk harfli diğer metinler hakkında bilgi verilmiş, sonra Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk bengü taşlarının bulunuşu anlatılmış, en son olarak da Köktürk yazımının çözüm hikayesi aktarılmıştır.

‘Bengü Taşların Yazısı ve Dili’ (s. 351-388) bölümü iki kısma ayrılarak kaleme alınmıştır. ‘Yazı’ kısmında yazının özellikleri, kökeni ve imlâsı; ‘Dil’ kısmında ise ses ve biçim özelliklerinin yanısıra söz dizimi ve söz varlığı bahisleri ele alınmıştır. Yazının kökeni konusunda oldukça detaylı bilgiler veren Ercilasun, bu konudaki 15 görüşü sıralayarak bunlar arasından iki görüşün yaygın olduğunu belirtmektedir: 1. Pehlevî, Soğdak, Part gibi İranî bir alfabeyle ve onlar kanalıyla **Aramî** alfabetesine bağlamak yahut doğrudan doğruya eski bir **Samî** yazısına dayandırılması, 2. Türkler tarafından icat edilmiş olması. **Ahmet Caferoğlu** ve **Viktor G. Guzev** gibi, alfabenin **Türk icadı** olduğunu düşünen Ercilasun, Caferoğlu’nun beş delilini ve Guzev’in teorisini özetleyen 18 maddeyi ayrıntılı olarak verir. İki hususta Guzev’i eleştiren Ercilasun, Hunlar ve Köktürkler gibi imparatorluklar kuran Türklerin, Amerika, Afrika ve Sibirya’daki yerli kabilelerle bir tutulmaması ve yazının icadının 550’lerden sonra gibi kısa bir zamana dayandırılmaması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim Türkler M.Ö. 2. yüzyıl başlarından beri tarih sahnesindedirler. Ercilasun, Guzev’in çözümünü sonraya bıraktığı KV, KVK, KVKK yapısındaki hecelerin yerine neden VK, V, VKK hecelerinin tercih edildiği hususunda KV yapısındaki kelimelerin yok denecek kadar az olmasına, KVK ve KVKK yapısındaki kelimelerin ise çoğunlukla türediğine dikkat çekmektedir.

‘Dil’ kısmında ise metinlerin dil özelliklerini maddeler halinde, açık, anlaşılır ve öğretici bir gramer taslağı şeklinde veren Ercilasun, ‘Ses Özellikleri’ bahsinde ünlü ve ünsüzleri tanıtmış, Köktürkçede kelime başında bulunabilen ünsüzleri örneklerle göstermiş, Köktürkçenin başlıca ses özelliklerini Genel Türkçeye göre 15 maddede özetlemiştir. Ercilasun’un *b- > m-*, *ı > i* ve *-d > -t* değişmelerine yönelik tespitleri yeni bilgidir. Ercilasun bu bölümü bir Türkiye Türkçesinin kökeni Türkçe olan bir kelimenin

Köktürkçe söylenişini bulmak için yapacağı işlemleri 9 maddede sıralayarak tamamlamaktadır.

'Dil' kısmının 'Biçim Özellikleri' bahsinde *yapım*, *çekim*, *sıfat-fiil*, *zarf-fiil* ve *birleşik fiil* şeklinde beş başlıkla karşılaşılır. Yapım ekleri kısmında şu ekler hakkında bilgi ve örnek verilmektedir:

<i>isimden isim y.e.</i>	+çI, +HXg, +sXz, +GI, +(X)nç
<i>isimden fiil y.e.</i>	+IA-, +(A)d-, +Ik-, +sIrA-,
<i>fiilden isim y.e.</i>	-(X)g, -(X)m, -(X)ş, -(X)nç
<i>fiilden fiil y.e.</i>	-d-, -(X)l-, -(X)n-, -(X)ş-, -Ur-, -tUr-, -(X)t-, -mA-

Çekim ekleri kısmı isim ve fiil olarak ikiye ayrılmıştır. İsim başlığı altında *çokluk*, *iyelik* ve *hâl* ekleri (*ilgi*, *yükleme*, *yönelme*, *bulunma-çıkma*, *eşitlik*, *vasıta*, *yön*) anlatılmış, Köktürkçede soru için kullanılan iki edat (*mu*, *gU*) hakkında bilgi verilmiştir. Fiil başlığı altında ise *şahıs* ve *kıp* (*bilinen geçmiş z.*, *öğrenilen geçmiş z.*, *geniş-şimdiki z.*, *gelecek z.*, *emir kipi*) ekleri gösterilmiş, Köktürkçede bulunan hikâye ve rivayet birleşik çekimleri anlatılmıştır. Ercilasun 'Sıfat-fiil' kısmında, -mIş, -DUk, -(X)gmA, -(X)r/-Ar, -mAz, -sIk, -DAçI; 'Zarf-fiil' kısmında -A, -(y)U, -(X)p, -(X)pAn, -mAAtI(n), -yIn, -sAr, -gAll, -DUkDA ekleri hakkında bilgiler verir. 'Birleşik fiil' kısmında ise *isim+yardımcı fiil* yapısında geçişsiz fiiller için *bol-* geçişli fiiller için *kıl-* yardımcı fiilinin kullanıldığına değinen Ercilasun; *fiil+zarf-fiil+tasvir fiili* yapısında da *fiil+ -A/-I/-U+bir-*, *fiil+ -I/-U+u-*, *fiil+ -U+td-*, *fiil+ -A/-U/(X)p+bar-* birleşik fiillerini gösterir.

'Dil' kısmının 'Söz Dizimi' bahsinde Köktürkçenin söz diziminin genel Türkçeden farklı olmadığına vurgu yapan Ercilasun, iki tür isim cümlesi kuruluşu üzerinde durur: 1. cümle sonunda isim soylu bir kelime veya edat gelmesi, 2. *er-* fiili.

'Dil' kısmının 'Söz Varlığı' bahsinde üç metinde geçen kelimelerin sayısının 6000 olduğuna ve bunların 147'si yer, kavim, kişi ve at ismi olmak üzere toplam 840 farklı kelimeye denk geldiğine dikkat çekilir. Tekrarsız ve özel isim olmayan 693 kelimelik söz varlığını inceleyen Ercilasun, öncelikle bunu **Morris Swadesh**'in temel kelimeleriyle karşılaştırır ve Swadesh'in 100 temel kelimesinin 36'sının Köktürk bengu taşlarında bulunmadığını tespit ederek listelerini verir. Köktürkçenin söz varlığını tematik olarak da gündandıran Ercilasun, bir dilin eskiliği ve yaşı konusunda beş ölçüt sunan Doğan Aksan'a üç ölçüt daha ekleyerek, bunları Köktürkçeye uygular. Şirin ve Gülensoy'un çalışmaları üzerinde de analizler yapan Ercilasun, böylelikle 'Dil' kısmını bitirmiş olur.

Ercilasun, Köktürkçeye ilgili diğer çalışmalarda da kısmen bulunabilecek olan bu bilgilerin yanısıra özgün bilgiler de sunmaktadır. Köktürkçeyi dünya dilleriyle karşılaştırmak ve başka dünya dillerine göre Köktürkçenin nasıl bir dil olduğunu belirlemek için 16 ses, 22 biçim ve 8 söz dizimi maddesi sıralayan Ercilasun, böylelikle Köktürkçeyi dünya dilleri arasındaki yerine konumlandırması yeni bilgiler olarak ilgi çekmektedir.

'Bengü Taşlar ve Tarih' (s. 388-392) bölümünde üç taştaki metinlerin tarih kaynağı olarak niteliklerini ve ayrıca taşları diktirenlerdeki tarih bilincinin ölçüsünü ortaya koymaya çalışan Ercilasun, konuyu 'Tarihi Belge Olarak Bengü Taşlar' ve 'Bengü Taşlardaki Tarih Derinliği' başlıkları altında ele almaktadır.

'Bengü Taşlar ve Edebiyat' (s. 392-429) bölümü üç başlıkta anlatılmaktadır. İlk bahis olan 'Bengü Taş Metinlerini Edebî Bakımdan Değerlendirenler' başlığı altında bengü taşları edebî açıdan inceleyen V. Thomsen, N. Asım, Z. Gökalp, F. Köprülü, N. Atsız, N. S. Banarlı, G. Képes, M. Ergin, L. Rásonyi, Z. Korkmaz, C. I. Beckwith, D. Aksan, A. B. Ercilasun, F. Bozkurt, T. Tekin, T. Melikli, T. Hacıyev ve İ. Enginün'ün değerlendirmelerine yer verilirken; ikinci bahis olan 'Metinlerin Yazarları' başlığı altında bengü taşların yazarlarının kim olduğu konusundaki tartışmalara değinilmektedir. Bu bölümün özgün kısmı, üçüncü başlık olan 'Bengü Taş Metinlerini Edebî Bakımdan

Yeniden Değerlendirme' başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında önceki değerlendirmelerden farklı olarak üç metnin de **kompozisyon** ve **üslubu** ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Anıtlardaki metinlerin yazılı Türk edebiyatının ilk örnekleri olduğu daima vurgulandığı bu bölümün son bahsi 'Modern Edebiyatta Bengü Taşlar ve Köktürkler' başlığını taşımakta olup, burada Türkiye'de Köktürkler ve bengü taşların konu edildiği 1920-2015 yılları arasında yayınlanan 19'u roman, 1'i piyes, 1'i hikâye ve 2'si küçük deneme olmak üzere 23 eserin tamamı kısaca tanıtılmaktadır. Bu eserlerin ilki 1920 tarihli Ahmed Hikmet (Müftüoğlu)'in *Gönül Hanım* romanıdır. Üçü de 2015 yılında yayımlanan sonuncu romanlar ise, Mustafa Çevik'in *Kutlu Dağlar Ülkesi-Köktürkler*, Hasan Erimez'in *Demirdağın Kurtları* ve Ufuk Cengiz'in *Türk Kağanlığı-I Kırık Ok'tur*.

'Bengü Taşlarda Dünya ve Devlet Görüşü' (s. 429-449) bölümünde konuyla ilgili olarak metinlerde geçen **Türk, bodun, il, törü, yir sub** terimleri ve **kagan, beg, sad, tigin, tarkan** gibi unvanlar üzerinden Köktürklerdeki devlet, millet, hakimiyet, bağımsızlık, yönetim anlayışı araştırılarak; devlet merkezi, ülke sınırları ve uluslararası ilişkiler hakkında bilgiler verilmiştir.

'Bengü Taşlar Üzerindeki Çalışmalar' (s. 449-480) bölümünde konularına göre beş grupta tasnif edilen çalışmalar kronolojik sırayla değerlendirilip kısaca tanıtılmıştır. Çalışmaların dağılımı (parantez içinde çalışma sayısı belirtilerek) şu şekilde gösterilebilir:

- Belgeleme, Okuma, aktarma, Çeviri, Sözlük ve Dizin (50)
- Gramer (39)
- Edebiyat (6)
- Tarih ve Arkeoloji (12)
- Sosyal ve Ekonomik Hayat, Siyaset, İdeoloji ve Hukuk (5)

Bu çalışmaların ilki A. O. Heikel başkanlığındaki Fin heyetinin 1892 tarihli yayını olup toplamda 112 çalışma tanıtılmıştır. Bunların dışında 'Bengü Taşlarla İlgili Bilimsel Toplantılar' başlığı altında 8 toplantı ve 'Bakım, Onarım, Kazı ve Koruma Çalışmaları' başlığı altında bengü taşlarla ilgili araştırma-inceleme gezileri ve raporları ile **Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi** (MOTAP) hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Ayrıca burada MOTAP kapsamında yapılan 14 yayının da künyesi yer almaktadır. Bengü taşları sanat, din, coğrafya, onomastik yönden inceleyen ya da bibliyografik nitelikli eserlere de değinen Ercilasun, böylelikle eserinin inceleme bölümünü tamamlamaktadır.

Eserin kaynakçasında yer verilen 1327 (1911) – 2015 yılları arasında neşredilen 234 kaynak, profesörün temel ve eski kaynaklar kadar güncel kaynakları da takip ettiğini gösterir niteliktedir.

Eserin özgün bir diğer bölümü, üç bengü taşın neşredildiği kısımdır. Üç bengü taşı da titizlikle çalışarak yeniden okuyan, yorumlayan ve anlamlandıran Ercilasun, bu süreçte Cengiz Alyılmaz'ın belgelemelerini esas almış ve çalışmasını buna göre yürütmüştür. Daha önceki okuyuş ve anlamlandırmalara Tunyukuk için Rybatzki 1997 ve üç metin için Berta 2010'da yer verdiği için burada ayrıca değinmeyen Ercilasun, okuyuş ve anlamlandırmalarının gerekçelerini ilk tekliflerle beraber dipnotlarda göstermektedir. Ercilasun, eserinin 'Söz Başı' kısmında **Köl Tigin, Tunyukuk** ve **bodun** kelimelerini *o ~ u, ö ~ ü* meselesi bakımından neden bu şekilde okuduğunu açıklamakta ve çift ünsüzlerle ilgili bir imla kuralına değinmektedir. Aktarmada hedef dil olan Türkiye Türkçesinin kurallarına ve üslubuna riayet eden Ercilasun, Türkiye Türkçesinde Köktürkçeden farklı olan kullanımlarla ilgili tutumunu da 'Söz Başı'nda açıklamaktadır. Buna göre Ercilasun, metnin aktarılmasında gerektiği yerde üçüncü kişilerde çokluk yapısı kullanmaktan çekinmemiş, bağlama göre geniş zaman - şimdiki zaman ayırımına

karar vererek uygulamış, zarf-illli yapılarda Türkiye Türkçesinde hangi yapı uygunsa o tercih edilmiş, gerek olduğunda 've' bağlayıcısını ve noktalama işaretlerini kullanmaktan çekinmemiştir. Ayrıca önceki yayınlarda çoğu zaman 'şüphesiz, herhalde' şeklinde aktarılan *erinç* kelimesi için {-DXr} bildirme yapısını kullanmış, *bir-(mek)* tasvir fiilini önceki pek çok yayındaki gibi 'tezlik, kolaylık' değil, 'bitmişlik, kesinlik' işlevinde değerlendirmiştir.

Bu değerlendirme yazısını Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un 'Sözbaşı' yazısındaki ifadelerini aktararak bitirmek yerinde olacaktır.

"Tunyukuk, Köl Tigin, Bilge Kağan... Türk tarihinin, 8. yüzyılın ilk yarısında yaşamış üç büyük ismi. Fakat Türk tarihinde o kadar çok büyük isim var ki! O hâlde bu üç ismi diğer büyüklerden ayıran özellik nedir? Bu üç isim, tarihte milyonlarca Türk'ün kullandığı, bugün de milyonlarca Türk'ün konuşup yazdığı ve hiç şüphesiz gelecekte de yine milyonlarca Türk'ün kullanmaya devam edeceği dilin bilinen ilk temsilcileridirler. İlk defa bu üç isim adına Türk dilinde yazılı anıtlar dikilmiştir ve bunlardan ikisi, Tunyukuk ile Bilge Kağan, bu anıtlardaki Türkçe metinlerin müellifleridir. Bir gün, daha eski metinler bulunabilir. Fakat daha eskileri bulununcaya kadar Türkçenin en eski metinleri bunlardır. 1893 yılı sonlarından, 122 yıldan beri bu böyledir..." (s. 8).

Ferruh AĞCA, **Uygur Harfli OĞUZ KAĞAN DESTANI**. (Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkı Basım). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını, Dil Araştırmaları Dizisi no: 09, Ankara, 2016; X+317 sahife.

Dursun YILDIRIM*

Türklerin kültür tarihinde, tarih yazıcılığında ve edebi yaratıcılığında önemli bir yeri bulunan eserlerden biri de hiç şüphesiz Oğuz Kağan Destanı adlı menkabevi tarihimizin anlatısıdır. İslamiyet öncesinde ve sonrasında bu menkabevi Türk tarihinin uğradığı değişimleri elimize ulaşan muhtelif yazma nüshalardan takip edebiliyoruz. Fakat, bu nüshalar arasında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı [=Uygur Harfli OKD]'dir. Uygur dili ve yazısı uzmanlarınca, yani Uygurşinas diye bilinirlik kazanmış bilim adamlarınca bu yazma nüsha ele alınıp incelenerek birçok kez yayınlanmıştır. Bunlar arasında Türk ve Batı kökenli değerli bilim adamları vardır.

Uygur yazmaları üzerinde yaptığı değerli araştırmalar ile bu alanda bilinirlik kazanmış genç kuşak önemli bilim adamlarından Uygurşinas Ferruh Ağca tarafından Oğuz Kağanı'nın Uygur harfli nushası, tüm yayınlar da göz önünde tutularak ve tenkidleri de dikkate alınarak yeni baştan okunup incelenmiş ve yayınlanmıştır. Türklerin menkabevi tarihinin bir kısmını anlatan Uygur harfli bu yazma metni Ferruh AĞCA, bu çalışmada yeniden incelemiş, metine bağlı yeni tespitler ve bunlara ait yeni açıklamalar yapmış, yeni okuma önerilerini gerekçeleriyle sıralamıştır. Ferruh AĞCA, bu önemli çalışma ile metin üzerine yeniden düşünme ufuklarımızı zenginleştirmiş ve anlaşılabilirliği zor bir metni, geçmiş birikimi de

* Prof. Dr., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: dursun2@gmail.com